

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat

TARTALOM

REMMEL FLÓRIÁN Jogállam és büntető eljárás 619	ÚJFALVI ANNAMÁRIA Francia–Magyar Jogásznapiak Budapesten 668
ÓKÓ GYÖRGY Az elítéltek jogi helyzetéről, mint reszocializálásuk kiinduló pontjáról 626	RÁCZ GYÖRGY A közösségi és az egyéni bűnmegelőzés összeve- tése 670
EHÉR LENKE Kényszergyógykezelés: a patológia terápiája, avagy a terápia patológiája? 630	Jogirodalom – Jogélet
EZEY BARNA A börtönügyi reform koncepciója Horvát Boldi- zsár igazságügy-minisztersége idején 638	Majos Ákos: Népbíráskodás, forradalmi törvényesség (KÓHEGYI MIHÁLY) 672
ÉRI PÁL Kiért és miért hallgattatott el a Belügyi Szemle? . 645	ZLINSZKY JÁNOS Az európai jogtörténet forrásainak kézikönyve .. 672
ORINEK LÁSZLÓ Miért nincs igaza D. P.-nek? 656	CSERHÁTI ÁGOTA Könyvankét a JATE Állam és Jogtudományi Karán 675
zemle	Dr. jur. Fritz Rittner: A közületi rendeletek jogi alapjai és jogi alapelvei (BAUER MIKLÓS) 677
ÉVAI MIKLÓS A fiatalok igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó ENSZ minimum szabályok: a „Pekingi szabályok” 664	Szerkesztőségi közlemény 681

ÁLLAM- ÉS JOGUDOMÁNYI
ISZVET
Könyvtár-Évedéknapló
19. ⁹² év 6.808

Ádám Antal

A magyarországi nemzetiségek alkotmányjogi helyzetéről de lege ferenda

I.

A kisebbségek fogalmáról és fajtáiról

A kisebbségek történetére, adottságaira, nemzetközi jogi védelmére, belső jogi helyzetére stb. vonatkozó rendkívül kiterjedt és nagyszámú vizsgálódás talán legnagyobb mértékben összecsengő megállapítása, hogy mind ez ideig sikertelen, de legalábbis nem kielégítő a kisebbség fogalmának meghatározására irányuló tudományos, politikai és jogalkotói erőfeszítés.¹ A kísérletek, a konklúziók szóródása elsősorban a kisebbségek rendkívül sok, kimerítően szinte felsorolhatatlan változataiból és az eltérő megközelítésből fakad. Kevésbé vitatott általános, illetve logikai megítélés szerint a kisebbség bizonyos — pl. állampolgársági — szempontból azonos minőségű közösségen belül meghatározott egyéb állandó jegyek alapján kisebbségben lévő, sajátos vonásaikat tudatosan viselő és megőrizni kívánó csoportja. A kisebbségi helyzet általában hátrányt jelent a többség pozíciójához képest. Ezt hivatott ellensúlyozni a politikai, a jogi — ezen belül a nemzetközi jogi és a belső állami jogi — kisebbségvédelem. A vázoltakból következik, hogy a kisebbség legalább kettős, vagyis a többséggel egybeeső, illetve azétől eltérő adottságokkal rendelkezik. Ha az egyenjogúság általános követelménye alapján elvileg nem is, a tényleges társadalmi, politikai, gazdasági szerep szempontjából természetesen nem jelentéktelen az a körülmény, hogy milyen mérvű a kisebbség számaránya.

Bár előfordulásukat, többnyire hátrányos helyzetüket, sajátos védelmüket tekintve a nemzeti, a nemzetiségi, a nyelvi, az etnikai, a vallási közösségek a legjellegzetesebb és legismertebb kisebbségi alakzatok, a felsorolt kisebbségi csoportok bármelyikének, pl. a nemzeti, a nemzetiségi, a nyelvi és az etnikai kisebbségeknek is sok, egymástól különböző szempontból és kisebb-nagyobb mértékben eltérő változatai léteznek a világon. Gondoljunk azokra a kisebbségekre, amelyek már a többségi nemzetállam megalakulása előtt éltek az adott területen vagy az olyan csoportokra, amelyek hódítás, területátcsatolás következtében jutottak kisebbségi helyzetbe, továbbá az olyan népcsoportokra, amelyek bevándorlás révén kerültek az állam fennhatósága alá. Léteznek kisebbségek, amelyeknek van államisággal bíró anyanemzetük, vannak kisebbségi népcsoportok — pl. a baszkok, katalánok, bretonok, lappok, az NDK-beli szob-

rok, a Szovjetunió számos kis népe — amelyeknek egyáltalán nincs anyanemzetük. Találunk olyanokat is, amelyek a történelem korábbi szakaszaiban telepes gyarmatokként keletkező államok — pl. Brazília, Kanada, Ausztrália — őslakos népcsoportjai, mint pl. az indiánok és az eszkimók.

A nyelvi, etnikai népcsoportok helyzetére az ország nemzetének sajátosságai is differáló hatást gyakorolnak, hiszen vannak egyetlen nyelvi, etnikumi adottságú elsődleges nemzetek és több nagyobb etnikumi, nyelvi csoportból álló másodlagos, akarati államnemzetek, pl. a svájci, a francia, a brit, a spanyol államnemzet. A nemzeti kisebbség nemzeti tudata, kulturális életének színvonala, az anyanemzethez fűződő kapcsolatának intenzitása, illetve a többségi nemzettel való gazdasági, politikai integráltságának jellege és színvonala nem csekély mértékben függ attól, hogy az adott kisebbség mikor és milyen módon szakadt el anyanemzetétől. Azokban az esetekben, amelyekben a ki-, illetve elválás több évszázada, még a törzsetnikum polgári nemzeté fejlődése előtt történt meg, a többségi nemzethez fűződő kapcsolódás erősebb. Ez a körülmény természetesen nem zárja ki az anyanemzethez irányuló, főleg kulturális kapcsolódás fennmaradását.

Az I., illetve a II. világháborút lezáró békeszerződések határváltozásai következtében kisebbségi sorsba kerülő nemzeti kisebbségeket erősebb nemzeti, nemzetiségi közösségi tudat és érzés fogja össze és fűzi az anyanemzethez. Fejlett a kisebbségi különállás tudata ott is, ahol az etnikai, nyelvi sajátosságához vallási elkülönülés is kapcsolódik, vagy ha a kisebbség már a polgári nemzetállam kialakulása előtt rendelkezett saját államisággal (pl. Baszkföld, Katalónia), továbbá ha a nemzeti, nemzetiségi sajátosságokhoz megkülönböztető gazdasági, szociális adottságok kapcsolódnak (pl. Flandria, Vallónia).

Közép- és Kelet-Európa történetének jellegzetes és sok konfliktussal járó folyamata volt a nemzetek viszonylag megkésett öntudatra ébredése, az önállósulásért, az elszakadásért, a kiválásért folytatott küzdelem késői kibontakozása. Az osztrák birodalom, a történelmi Magyarország, az utódállamok lakosságának vegyes összetétele, az első és a második világháborút követő határváltozások következtében a nemzeti, nemzetiségi problémák jelentkezése e térség országai politikai, társadalmi életének hosszú idő óta állandó összetevője. E térség nemzeti kisebbségeinek többnyire hasonló vonásaival magyarázható, hogy e kisebbségek megjelölésére széles körben alkalmazott kifejezéssé vált a „nemzetiség” elnevezés.

A nemzetiségi státust meghatározott objektív és bizonyos szubjektív elemek jellemzik. Objektív elemnek minősülnek a sajátos nyelv, kultúra, hagyományok, a származás közössége, az anyanemzettől államhatárral való elkülönítettség, valamint e megkü-

Ádám Antal tanszékvezető egyetemi tanár, JPTE Állam- és Jogtudományi Kar (Pécs).

¹ Vö. különösen Kóvágó László: Kisebbség-nemzetiség. Kossuth Könyvkiadó 1978. Szabó Imre: A kisebbségek és az emberi jogok. Valóság 1979. 1. sz., Joó Rudolf: Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában. Gondolat. Bp. 1988.

lönböztető vonásoktól eltérő sajátosságokkal rendelkező többségi nemzettel azonos államban való együttélés. Szubjektív elemek: a jelzett megkülönböztető jegyekre épülő összetartozás tudata és a nemzetiség, illetve a nemzetiségi jegyek megőrzésére irányuló szándék és törekvés. A szubjektív elemek érvényesülésének színvonala természetesen országonként és nemzetiségekként nagy eltérést és belső szóródást mutat.

A nemzetiségi státusz jellemzőihez még hozzátehetjük, hogy a két világháború között a nemzeti kisebbségek mint közösségek, a II. világháború után pedig főleg az ENSZ keretében kötött egyezmények alapján a nemzeti, nyelvi kisebbségek tagjai sajátos jogokat és védelmet élveztek, illetve élveznek. Részen a nemzetközi szabályozás következményeként, vagy az érintett ország ideológiai, politikai, alkotmányos koncepciójának megfelelően a nemzetiségek és tagjaik helyzete belső állami jogi (alkotmányi, törvényi, egyéb jogszabályi) rendezésben részesül. A vonatkozó belső jogi rendezésből többnyire kitűnik, hogy az adott állam mely nemzeti kisebbségi csoportokat, milyen etnikumokat minősít nemzetiségnek és milyen jogi elbánásban részesíti azokat.

II.

A magyarországi nemzetiségek főbb jellemzői

Magyarország lakosainak többsége magyar nemzetiségű. A Magyar Népköztársaság ezért nemzeti államnak tekinthető. Országunkban azonban a magyarokkal együtt más — horvát, szerb, szlovén, német, román és szlovák — nemzetiségű állampolgárok is élnek. A mai magyarországi nemzetiségek eredetüket tekintve bevándorolt népcsoportok, a XIII. századtól, különösen pedig a török kiűzését követően települtek be az országba. Az 1980. évi népszámlálás alkalmával 47 716-an vallották magukat horvát, német, román, szerb, szlovák és szlovén nemzetiségűnek és 84 478-an nemzetiségi anyanyelvűnek. Ez utóbbi szám az 1970. évi népszámláláskor még 103 ezer volt. A nemzetiségi szövetségek ezzel szemben az általuk képviselt lakosok számát 400—450 ezerre becsülik.²

A nemzetiségi lakosság túlnyomó többsége kétnyelvű. Az idősebbek egy része, különösen a tiszta nemzetiségi községekben jobban beszéli anyanyelvét, mint a magyart. A többség azonban magyarul jobban fejezi ki magát. A nemzetiségi falvak korábbi zártsága általában feloldódott. A nemzetiségi dolgozók nagyrészt más-más nemzetiségűekkel, főként magyarokkal dolgoznak együtt. Az érintkezési nyelv a munkahelyen többnyire a magyar. A hazai nemzetiségek helyzetét a gyorsuló ütemű asszimiláció jellemzi, amelyet erősít az urbanizáció is. A fiatalabb generációkhoz tartozók nagyrészt elvándorolnak a nemzetiségek által lakott, többnyire hátrányos helyzetű településekről.

A vegyes házasságok növekvő száma is fokozza az asszimilációt. Szerepet játszik ebben a folyamatban az is, hogy a deklarált nemzetiségi jogokkal való élés gyakorlati feltételei csak részben biztosítottak.

E tényekre hivatkozva az MSZMP Politikai Bizottságának 1988. június 14-i ülésén megállapítást nyert, hogy: „A nyelvi egyenjogúság a valóságban rendkívül szűk területen érvényesül. Kevés településen és hivatalban biztosított a nemzetiségek nyelvén történő ügyintézés. A korábbi időszakhoz képest lelassult a két-, illetve többnyelvű feliratok használatának terjedése és a felirathasználat a legtöbb helyen következtelen. Hivatalos fórumon a nemzetiségi nyelvhasználat elveszítette természetességét, formálissá, demonstratívává vált, amit az érintettek nem egyszer megkülönböztető jellegűnek is érznek.

A nemzetiségi települések iskoláinak 90%-ában a nemzetiségek nyelvét csak fakultatív tantárgyként oktatják 55,786 tanuló számára. Csupán 3031 nemzetiségi tanuló jár olyan iskolába, ahol a tanítás hagyományosan kétnyelvű. Az utóbbi típusba zömmel olyan iskolák tartoznak, amelyek mellett diákokthoz is működnek: ezt a nemzetiségek szörványjellege teszi indokolttá.

A Művelődési Minisztérium a nemzetiségi oktatás fejlesztése érdekében programot dolgozott ki a nemzetiségi nyelvet fakultatív tantárgyként oktató iskolák egy részének kétanyelvű iskolává fejlesztésére. 32 általános iskolában kezdődött meg ilyen fejlesztő munka, amit a korábbinál intenzívebb óvodai nyelvi nevelés alapoz meg.

A nemzetiségi nyelvű tömegtájékoztató korábban kialakult struktúrája az elmúlt öt évben szerény mértékben bővült. A nemzetiségi nyelvű rádió és televízió adásainak időtartama az országos adókon rendkívül rövid. A gyakoribb adás, illetve az adásidő növelése jogos igénye a nemzetiségi lakosságnak”.

A magyarországi nemzetiségi politika mai jellemzői viszonylag hosszú fejlődési folyamatban jöttek létre. Az 1945 utáni gyakorlat torzulásokkal, hibákkal volt terhes. Ezek közé tartozott pl. a „kollektív bűnösség” tétele és gyakorlata, amely a háború után a német nemzetiséget sújtotta, valamint a Tájékoztató Iroda Jugoszláviát elítélő határozatát követő években a hazai horvátokat, szerbeket, szlovéneket ért diszkrimináció, illetve a nemzetiségi kérdés „automatikus megoldásáról” szóló megalapozatlan elv, amely az 1940-es évek végétől vált a politikában egyeduralgoddá.

A mai nemzetiségi politika a nemzetiségeket nem asszimilálni, hanem csupán társadalmilag integrálni kívánja akként, hogy támogató, aktív kisebbségvédelmi eszközökkel igyekszik lehetővé tenni számukra a nemzetiségi sajátosságaik megőrzéséhez és fejlesztéséhez szükséges feltételeket.

III.

A nemzetiségi jogok szabályozásának külső és belső körülményei

1. A nemzeti, nyelvi, vallási, etnikai kisebbségek helyzetére vonatkozó nemzetközi jogi szempontú vizsgálódásokból világosan kitűnik, hogy a II. világ-

² Az 1980. évi népszámlálás után sajátos tudományos módszerekkel végzett felmérés pedig 263 000-re becsülte a nemzetiségekhez tartozók számát. Vö. *Tilkovszky* Loránt: *Nemzetiségi lét és nemzetiségi tudat a mai Magyarországon*. Politikatudomány 1986. 3. sz., *Joó* Rudolf: *A magyarországi nemzeti kisebbségek (nemzetiségek) kutatása*. Társadalomkutatás 1988. 2. sz.

háború utáni rendkívül sokrétű erőfeszítések ellenére mind ez ideig nem járt kielégítő eredménnyel a kisebbségeknek, közöttük a nemzetiségeknek mint *közösségeknek* a helyzetére, jogaira és védelmére vonatkozó nemzetközi jogi szabályozás igénye és törekvése. Az erőfeszítések inkább az egyéni jogok, az emberi jogok gazdagításában és biztosításában jártak jelentős eredménnyel. Mindemelllett az emberi jogokat érintő nemzetközi jogi dokumentumokban számos olyan megállapítást, jogosultságot, tilalmat találunk, amelyek a nemzeti, nyelvi, etnikai kisebbségek tagjait érintik. Ezek az előírások részben tiltják a polgárok nemzeti, nyelvi, faji, etnikumi stb. szempontú hátrányos megkülönböztetését és ezáltal előírják a kisebbségek tagjainak teljes egyenjogúságát, másrészt pedig kötelezik az államokat bizonyos tilalmak elrendelésére és a tilalmak megszegőinek megbüntetésére, néhány vonatkozásban pedig sajátos jogokat is biztosítanak a különböző kisebbségek, illetve tagjaik számára.³ Bár a tudományos és politikai erőfeszítések még nem eredményezték a nemzeti kisebbségekre mint *közösségekre* vonatkozó átfogó és egységes nemzetközi egyezmények elfogadását, a lehetőségek tudományos vizsgálata, a lefolytatott viták és a létrejött tervezetek hatásait sem nemzetközi vonatkozásban, sem az államok belső jogalkotásában nem lehet lebecsülni.⁴

2. Pozitív vagy negatív tanulságaik miatt hasznosítanunk kell a nemzetiségekre vonatkozó törvényalkotás, illetve alkotmányozás korábbi hazai produktumait, különösen a Szegeden 1849. július 28-án elfogadott, „a nemzetiségekről” c. 1849: VIII. törvényt, „a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” c. 1868: XLIV. tc-t, „a Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról” szóló 1918. évi X. néptörvényt, az 1919. június 23-án elfogadott és a „Tanácsköztársaság” c. hivatalos lap június 29-i 78. számában kihirdetett „Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya”-nak a nemzetiségeket érintő rendelkezéseit, továbbá a Horthy-korszak nemzetiségi vonatkozású törvényeit⁵ és nem utolsósorban a Magyar Népköztársaság alkotmánya 1949. évi és 1972-ben módosított szövege nemzetiségekre vonatkozó előírásait. Tartalmazznak a nemzetiségeket érintő fontos rendelkezéseket a Polgári Törvénykönyv, a Büntető Törvénykönyv,⁶ az eljárási kódexek, a Mun-

ka Törvénykönyve, a szövetkezeti törvény, a tanács-törvény, valamint a közművelődési és az oktatási törvény, továbbá az ezekhez kapcsolódó végrehajtási jogszabályok is. Mivel a nemzetiségekre vonatkozó felszabadulás előtti törvényalkotás sokoldalú, elmélyült értékelését a hazai történelemtudomány elvégezte,⁷ a nemzetiségekre vonatkozó jogalkotás időszzerű problémáinak és kívánatosnak ítélt megoldásainak vizsgálatára hivatott rövid tanulmányomban még a történelemtudományi értékelések összegező felidézésére sem vállalkozom, ehelyett a konkrét aktuális jogi problémák elemzésekor hivatkozom esetenként a korábbi jogi szabályozás néhány kapcsolódó megoldására.

3. A nemzetiségeket érintő alkotmányi és törvényi kodifikáció jellegének, tárgy körének és tartalmának kialakításakor természetesen ismernünk kell *más országok* e problémakört érintő alkotmányi vagy törvényi rendelkezéseit is. E helyütt említem meg, hogy e kérdések tanulmányozását nemcsak időszzerűvé teszi, hanem nagymértékben meg is könnyíti az a körülmény, hogy mind az érintett nemzetiségek, mind a magyar társadalom egyéb csoportjai, mind pedig az illetékes politikai és állami szervek halaszthatatlannak tekintik a nemzetiségeket érintő korszerű kodifikációt és ennek érdekében e tanulmány írásakor már megkezdődtek az előkészítő munkálatok.

4. A hazai nemzetiségekre és tagjaikra vonatkozó alkotmányi és törvényi szabályozás lehetőségeinek és tartalmi elemeinek kutatásakor különösen jelentős azoknak a politikai, társadalmi, gazdasági fejlődési irányoknak a figyelembevétele, amelyek között az időszzerű alkotmányi és törvényi szabályozás lehetőségeit vizsgáljuk. Közülük külön is kiemelem a következőket.

Tanúi és részesei vagyunk a társadalom és az állam, a társadalmi közösségek és az állami szervek közötti viszonyok újrendeződésének. E folyamat jellemzői közé tartozik: a társadalom és társadalmi közösségek öntudatának fokozódása, az állammal szembeni elvárásainak gyarapodása, a politikai akaratképzés befolyásolásának, a politikai, állami elhatározások és akciók társadalmi ellenőrzésének igénylése, törekvés a társadalmi közösségek állami beavatkozástól mentes autonómiájának kiterjesztésére.

A hazai társadalmi viszonyok kutatói szintje egy-

³ L. különösen az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 2. cikkét. „A népirtás büntetettének megelőzése és megbüntetésé” tárgyában 1948. december 9-én kelt nemzetközi egyezmény II. cikkét. „Az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről” az UNESCO keretében 1960-ban kötött egyezmény 5. cikkének 1/c pontját, valamint „A polgári és politikai jogok” 1966-ban az ENSZ keretében kötött és az 1976. évi 8. sz. tv-rel kihirdetett nemzetközi egyezségokmányának 27. cikkét.

⁴ Vö. *Herzegh Géza*: A kisebbségek nemzetközi jogi védelme. = Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből XVIII. Pécs, 1987. 85–105. old., *Joo Rudolf*: Kisebbségek a nemzetközi kapcsolatokban. = Századvég 1987. 4–5. sz. 88–107. old.

⁵ L. különösen a Trianonban kötött békeszerződést becikkelyező 1921: XXXIII. tc. III. Részének „A kisebbségek védelme” c. VI. címét, valamint „A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről” szóló 1941. évi V. tc-t.

⁶ A nemzetiségek kiterjedt büntetőjogi védelmét a Büntető Törvénykönyvnek az „Izgatás” c. 148. §-a, a „Népirtás” c. 155. §-a, valamint a „Nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport elleni bűncselekmény” c. 156. §-a biztosítja hazánkban.

⁷ L. különösen *Arató Endre*: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon. 1790–1848. 1–2. kötet. Akadémiai Kiadó, Bp., 1960. *Jászai Oszkár*: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Bevezette, válogatta és jegyzetekkel ellátta *Litván György*, Gondolat, Bp., 1986., *Kemény G. Gábor*: A magyar nemzetiségi kérdés története. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1890–1918. Bp. 1947., *Törvényjavaslat a magyar nemzetgyűlésen, a közhivatalokban használt kisebbségi nyelvek biztosításáról* = Magyar Kisebbség 1924. 6. sz., *Buza László*: A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében. Bp. 1930., *Gergely Ernő*: A Magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája = Jogtudományi Közlöny 1959. 2–3. sz., *Tilkovszky Loránt*: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941). Akadémiai Kiadó, Bp. 1967., *Kövágó László*: A KMP a revízióról és a nemzetiségi kérdéstről (1936–1942). = Párttörténeti Közlemények 1982. 2. sz., *Tilkovszky Loránt*: A szociáldemokrata párt és a nemzetiségi kérdés Magyarországon 1919–1945. Kossuth Könyvkiadó 1986.

behangzóan fogalmazzák meg azt a következtetést, hogy a társadalomra, a gazdaságra és a politikai intézményrendszerre kiterjedő megújulási folyamatban egyszerre kell érvényesülnie a társadalom és az állam elkülönülésének, önállósulásának, kölcsönös egyensúlyozásának, az egymásra utaltság felismerésének, a korszerű kapcsolati eszközök és formák kiépülésének és igénybevételének. Ezt a folyamatot az *alaptörvényi szabályozásnak* is elő kell mozdítania. Továbbfejlesztendő, illetve új alkotmányunknak a társadalom, a társadalmi osztályok és rétegek, valamint az alapvető társadalmi közösségek és tagjaik számára is alaptörvénnyé kell válnia. A társadalom vonatkozásában meg kell határozni a kiegyensúlyozott, egészséges, alkotó társadalmi élet kereteit, a társadalom alapvető osztályainak, rétegeinek, csoportjainak és közösségeinek politikai és jogi helyzetét, a velük szemben támasztott elvárásokat, mindezek sajátos közjogi és érdekképviseleti jogosítványait, a számukra biztosított önállóság, autonómia tartalmi elemeit, egymáshoz, a politikai szervezetekhez és az államszervezethez fűződő kapcsolataik kereteit és főbb megnyilvánulási formáit.

IV.

A nemzetiségi jogok alkotmányi és törvényi szabályozásának lehetőségeiről

I. A társadalmi közösségek sorában kellene meghatározni a hazánkban élő *nemzetiségek* kollektív és egyéni jogosultságait is. Előnyösnek ítéltük meg, hogy az alkotmányreform előkészítésével párhuzamosan megkezdődtek a nemzetiségi törvény előkészületei is. E vonatkozásban is remélhetjük a megtermékenyítő kölcsönhatás érvényesülését. A nemzetiségek alkotmányos helyzetének kimunkálása érdekében körvonaloznunk kell az alkotmányi és törvényi szabályozás általános rendeltetését és főbb irányait. Megítélésem szerint ezeket főleg a következőkben fogalmazhatjuk meg:

a) hosszú távú, szilárd elvi alapokra épülő nemzetiségi politika jogi kereteinek megállapítása;

b) a nemzetiségek kettős kötődésének, vagyis a magyar társadalomba való állampolgári integrálódásának és nemzetiségi sajátosságai kibontakoztatásának egyidejű előmozdítása;

c) a Magyar Népköztársaság és a nemzetiségek, valamint a nemzetiségek anyanemzetei és az anyanemzetek társadalmi, állami intézményei közötti tartalmas baráti, együttműködési kapcsolatok elmélyítésének serkentése;

d) a korszerű nemzetiségi kollektív és egyéni jogok tartalmának, biztosítékainak és korlátainak, valamint e jogok érvényesülésének előmozdítását célzó társadalmi, állami, egyéni köteleességeknek, a kapcsolódó tilalmaknak és szankcióknak rendszerezett normatív megfogalmazása;

e) Mindezekkel együtt annak alkotmányi, illetve törvényi megerősítése, hogy a Magyar Népköztársaság felelősséget érez és síkraszáll a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségű nemzetiségi sajátosságainak megőrzéséért, kisebbségi jogainak érvényesítéséért, előmozdítja a más országokban élő magyar

származású polgároknak országunkhoz fűződő rokoni, baráti, együttműködési kapcsolatait.⁸

A nemzetiségekre vonatkozó alaptörvényi előírásokat szerkezeti elhelyezésük szempontjából két részként kellene tagolni. Bizonyos rendelkezések a társadalom összetevőire, a társadalmi közösségekre: az állampolgárságra, az állam területére és népességre, valamint a politikai hatalmat gyakorló politikai intézményekre és azok viszonyaira vonatkozó bevezető fejezetekbe illenek, más előírások pedig a polgárok és a kollektívák alapjogait meghatározó rendelkezések között helyezendők el. Nagyon lényeges, hogy a szerkezeti kettős tagozódás és természetesen a bevezető fejezetekben elhelyezett egyértelmű megfogalmazás fejezze ki azt, hogy a nemzetiségek a népszuverenitás alanyaként szereplő nép, a politikai hatalmat gyakorló társadalom, a magyar államterületen élő és magyar állampolgársággal rendelkező állandó népesség szerves összetevői. A nemzetiségek tehát a népszuverenitás részesei, az államterület birtokosai.

A Magyar Népköztársaság területén négy politikailag, társadalmilag elismert nemzetiség él, nevezetesen a magyarországi német, szlovák, délszláv és román nemzetiség. Logikus, hogy ezeket az új alkotmány felsorolja. Hazánkban élő nemzetiségek fajtáit azonban elvi és gyakorlati megfontolások alapján nem tekinthetjük egy s mindenkorra adottnak, illetve lezártnak. Gondoljunk pl. a magyarországi ún. délszláv nemzetiség összetételére, amely magában foglal szerbeket, horvátokat és szlovéneket. A hazai délszlávok körében már többször felvetődött a jugoszláv népek nemzeti tagozódásához jobban igazodó nemzeti tagozódás intézményesítésének gondolata.

Országunk egyik dinamikus szaporodó és a nemzetiségek összlétszámát jelenleg is meghaladó számú állampolgárt magában foglaló etnikuma a *cigányság*. A cigány lakosság társadalmi, kulturális, szociális, gazdasági felemelkedésével, a cigány értelmiségiek számának növekedésével párhuzamosan erősödik az az igény, hogy a cigányság — a jugoszláviai megoldáshoz hasonlóan — hazánkban is nyerje el a nemzetiségi státust. Az eme igény megalapozottsága körüli viták ellenére remélem és valószínűsítem, hogy a cigányság saját kulturális értékeinek feltárással és ápolásával, a cigány nyelv, illetve nyelvek fejlesztésével, a cigányság igényességének, társadalmi hasznosságának fokozódásával megteremtődnek a feltételei a cigány etnikum (esetleg etnikumok) nemzetiségi státusa elismerésének. Nehéz lenne megjósolni a hazánkban élő görögök és lengyelek törekvéseinek további alakulását. Elvileg azonban a nemzetiségi rangra emelkedés igényének kifejlődése e népcsoportok esetében sem zárható ki. Az sem lehetetlen, hogy belső vagy külső körülmények előre nem látható alakulása következtében más népcsoport, illetve népcsoportok vándorolnak be, vagy kerülnek hazánkba.

Úgy vélem, a vázolt problémák, a jelzett fejlődé-

⁸ Tanulságos e vonatkozásban is a jugoszláv alkotmány, amelynek egyik megállapítása szerint: „a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság síkraszáll a nemzeti kisebbségek jogainak tiszteletben tartásáért, ideértve Jugoszlávia nemzeti más országokban nemzeti kisebbségként élő részének jogait is...”.

si irányok, lehetőségek, feltételezések elégséges érvanyagot nyújtanak annak a következtetésnek és lényegesnek tartott ajánlásnak a megfogalmazásához, hogy az alkotmány rendelkezze a nemzetiségi státusba kerülés elvi lehetőségéről és egyben nyilvánítsa ki, hogy a nemzetiségi törvényben előírt módon előterjesztett igény esetén a nemzetiséggé nyilvánításról az alkotmány esetleges kiegészítésével az országgyűlés dönt.

Mindegyik, az alaptörvényben név szerint megjelölt nemzetiségnek elvonhatatlan kollektív jogaként kell az alkotmányban rögzíteni nemzetiségi mivoltának megőrzésére, fenntartására és kibontakoztatására irányuló jogosultságát. E jogosultság elvonhatatlanságából következik, hogy egyetlen állami szerv sem jogosult valamely, az alkotmányban nemzetiségnek elismert népcsoportot diszkvalifikálni, tőle a nemzetiségi státust elvonni. A parlament legfeljebb arra jogosítható, hogy megvizsgálja és bizonyítás mellett megállapítsa, hogy a nemzetiségi jegyekkel rendelkező népcsoport megszűnt, többé nem létezik. Ez esetben természetesen az alkotmánymódosítás előírt eljárási rendjét követve a megszűnt nemzetiség nevét törölni kell az alkotmányból.

Elvi és gyakorlati szempontból jelentősebb az a kérdés, hogy a nemzetiségi lét megőrzése és kibontakoztatása érdekében milyen jogosítványok biztosítását tekinthetjük indokoltnak, illetve korszerűnek. Az alaptörvény természetesen csak az alapvető, a legjelentősebb, vagyis garanciális jelentőségű nemzetiségi kollektív jogokat rögzítheti, mégpedig olyan megfogalmazásban, amelyből a nemzetiségi törvény és más jogszabályok által meghatározható további jogosítványok fakadnak. A törvényi szabályozásra — mind a nemzetiségi kollektív, mind a nemzetiségi egyéni jogok tekintetében — az alkotmánynak is utalni kell. Ez korántsem jelentheti azt, hogy az alkotmányban rögzített bármelyik jogosítványt nem tekintjük közvetlenül gyakorolható, alkalmazandó és közhatalmi (alkotmánybírói, bírósági, hatósági) jogvédelemben részesítendő alanyi jogoknak.

A nemzetiségnek és a nemzetiségi polgároknak az alkotmányban rögzítendő közösségi és egyéni jogai között természetesen szoros összefüggés van. A kollektív jogok többsége a belőlük eredő egyéni jogok gyakorlása révén valósul meg. Mellőzhetetlen ezért, hogy megfelelő megfogalmazást nyerjenek mind az egyéni jogok biztosítását is igénylő kollektív jogok, mind pedig a kollektív jogokat kibontó, azok érvényesülését előmozdító nemzetiségi egyéni jogosultságok. Célszerű lenne ezt a korrelációt az alkotmányi és törvényi szabályozásban nemcsak érvényesíteni, hanem meg is fogalmazni.

2. A nemzetiségek alkotmányban, illetve a nemzetiségi törvényben meghatározandó kollektív jogaiként — szerintem — a következőket kellene kimunkálni és megfelelő tételes megfogalmazásban megállapítani:

a) jog a nemzetiség politikai és egyéb igényeinek kifejezésére és képviselésére,

b) jog a nemzetiségi érdekeket meghaladó általános közérdekű kezdeményezés, javaslat, kifogás megfogalmazására és képviselésére,

c) jog az arányos képviselőre és közreműködésre a választással vagy delegálással létrehozott állami

testületekben és társadalmi szervezetekben, mozgalmakban, szervekben,

d) jog a nemzetiségi lét fenntartásához, a nemzetiségi sajátosságok kibontakoztatásához,

e) jog a nemzetiségi jellegzetességek, tudat és érzelmek tiszteltetésére,

f) jog a nemzetiségi közélet, társas élet és vállalkozás szervezéséhez,

g) jog a nemzetiségi nyelv, a nemzetiségi hagyományok, szokások, a nemzetiségi kultúra ápolásához, fejlesztéséhez,

h) jog a nemzetiségi lakóhelyi környezet, tárgyi emlékek megtartásához és ápolásához,

i) jog a nemzetiségi tannyelvű, kétnyelvű, nyelvoktató óvodai csoportok, óvodák, általános iskolák, szakmunkásképző, középiskolai osztályok, illetve iskolák, kollégiumok, nevelőotthonok, nemzetiségi nyelvi, illetve nemzetiségi nyelvű szakképzést nyújtó óvónó-, tanító- és tanárképző felsőoktatási tanszékek létezéséhez, működéséhez és igénybeviteléhez,

j) jog a nemzetiséglakta települések hátrányos adottságainak fokozatos megszüntetéséhez, más településekéhez hasonló gazdasági, kommunális, közlekedési, távközlési és egyéb infrastrukturális fejlesztéséhez, foglalkoztatási, ellátási lehetőségeihez,

k) jog a nemzetiség által is lakott települések és az ott működő szervek, intézmények — magyar nyelvű elnevezése mellett — nemzetiségi nyelvű elnevezésére, valamint ahhoz, hogy a nemzetiségi intézmények, továbbá a megfelelő arányban az utcák és terek nemzetiségi személyiségekről nyerjenek elnevezést,

l) jog a nemzetiségi nyelvű állami, egyházi szertartások, rendezvények tartására,

m) a törvényben megszabott feltételek esetén jog a nemzetiségi nyelvű települési közigazgatási ügyintézésre, a nemzetiségi lakosságot is érintő hirdetmények, helyi előírások nemzetiségi nyelven is történő közzétételére,

n) a nemzetiségi nyelvet valamely szakterületen is tökéletesen ismerő és használni tudó, a nemzetiségi magyarországi és anyanemzeti kultúráját magas szinten ismerő nemzetiségi értelmiség kiképződésének előmozdítása érdekében — a törvényben meghatározandó feltételek mellett — jog az anyanemzeti országok közép- és felsőfokú intézményeiben képzettség szerzésére és az így szerzett diplomák hazai honosítására,

o) jog az azonos nyelvet beszélő országok lakosságával, a más országokban élő azonos nyelvet beszélő nemzetiségekkel, mindezek tudományos, művészeti, kulturális, egyházi, szakmai, sport, turisztikai stb. szervezeteivel való érintkezésre, az alkotmányos rendet és az általános jogi előírásokat nem sértő, tartalmas együttműködésre.

ö) jog az azonos nyelvet beszélő országok, illetve külföldi intézmények anyagi, szellemi, kulturális és egyéb támogatásának igénybevitelére,

p) jog a nemzetiségek nemzetközi szervezeteiben való közreműködésre,

r) jog a megfelelő mennyiségű és minőségű anyanyelvi tömegtájékoztatásra,

s) jog a saját (nemzetiségi) újságok, ismeretterjesztő, szépirodalmi és tudományos művek kiadására.

terjesztésére, elektronikus tömegközlelési eszközök fenntartására, illetve azok igénybevételére,

sz) jog a nemzeti népművészet és hivatásos művészet (irodalom, zene, film-, színház-, képzőművészet stb.) ápolására és állami, társadalmi támogatottságára,

t) jog a tagsággal rendelkező nemzeti politikai, érdekképviseleti, kulturális, sport stb. szervezetek, egyesületek, klubok, együttesek és alapítványok létrehozásához, fenntartásához és működéséhez.

A teljességre igényt nem tartó, mégis nagyszámú kollektív jogosultságcsoporthoz megjelölése, illetve megfontolásra ajánlása után önkéntelenül is felvetődik az a kérdés, hogy elviselelheti-e az alkotmány alaptörvényi jellege az ilyen, vagy ehhez hasonló részletes felsorolását a nemzeti kollektív jogoknak, figyelembe véve még azt is, hogy a jelenleginél gazdagabb tartalommal és részletesebben kellene megjelölni a nemzeti állampolgárokat megillető sajátos egyéni jogosultságokat is. Annak hangsúlyozása mellett, hogy az alkotmányi szabályozás tárgyköreinek szaporodása, az alaptörvényi rendezés felértékelődése következtében biztosra vehetjük, hogy az új alkotmány — más modern alkotmányokhoz hasonlóan — a hatályos alaptörvényénél lényegesen hosszabb lesz, a feltett kérdésre mégis nemleges választ kell adnunk.

A felvetett probléma megoldására ezért főleg a következő kétféle eljárás jöhet számításba. A felsorolt kollektív jogok egymással szorosabb összefüggésben álló egységeit lényegretörő, összefoglaló fogalmazásban lehetne rögzíteni az alkotmányban. Amint erre már utaltam, az alkotmányi megfogalmazás nem zárja ki, hanem kifejezetten igényli, hogy az alaptörvényben általánosan, illetve összefoglaló megfogalmazásban rögzített kollektív és egyéni nemzeti jogok tartalmát a nemzeti törvény részletesebben állapítsa meg és egyben jelölje meg e jogok gyakorlásának feltételeit, módzatait, eljárási rendjét, anyagi, pénzügyi, szervezeti, személyi, jogi biztosítékait, valamint az igénybevétel korlátait.

3. Az alkotmányi, illetve törvényi megfogalmazásra ajánlott nemzeti kollektív jogok közül először a nemzeti politikai, érdekképviseleti, kulturális és egyéb szervezetek létrehozására irányuló jogosultság szabályozásának és gyakorlásának időszervi problémáival foglalkozom. Az alkotmány 61.§ (3) bekezdésének bár jelentős tartalmú, de rendkívül szűkszavú rendelkezése így hangzik: „A Magyar Népköztársaság a területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az egyenjogúságot, az anyanyelv használatát, az anyanyelven való oktatást, saját kultúrája megőrzését és ápolását”. Első tekintetre is megállapítható, hogy a magyar alkotmány *nem* utal a nemzetségeknek mint közösségeknek arra a jogára, hogy nemzeti jogaik érvényesítésének előmozdítására nemzeti szervezeteket hozhassanak létre és tartassanak fenn. Elismerést érdemel e tekintetben is, hogy az 1974. évi jugoszláv alkotmány 247.§-a minden nemzetiség számára, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság nemzetségeinek helyzetét szabályozó 1968. évi 144. sz. alkotmánytörvény pedig a magyar, a német, a lengyel és az ukrán (ruszin) nemzetiségű állampolgároknak biztosítja a nemzeti szervezetek alapításának, illetve a nemzeti kulturális-tár-

sadalmi szervezetekben való társulás jogát. Megjegyzést érdemel, hogy a csehszlovák szabályozás a saját nyelvű sajtóra és tájékoztatásra való jogot is biztosítja a nemzeti állampolgárok számára.

A Magyarországon élő nemzetségeket megillető kollektív és egyéni alkotmányos jogok érvényesülésének előmozdításában fontos szerepet töltenek és töltenek be a nemzeti szövetségek.⁹ E szövetségek — nevezetesen a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége, a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége, a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége és a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége — az 1988-ban tartott kongresszusaikon jelentős mértékben továbbfejlesztették alapszabályaikat. Módosul a szövetségek feletti állandó felügyelet rendje is. Mindemellett megállapíthatjuk, hogy e szövetségek nem rendelkeznek sem kollektív, sem egyéni tagokkal és — a választmányi tagok megyei csoportjaitól, valamint a Pécsen működő „Nikolaus Lenau” német nemzeti egyesülettől és néhány nemzeti klubtól eltekintve — területi, helyi szervezetekkel, szervekkel sem. A valóságos társadalmi szervezeti jelleg elérése többféleképpen is elképzelhető. Az egyik megvalósulási módzat szerint a nemzeti állampolgárok helyi, körzeti, illetve területi nemzeti egyesületeket hozhatnának létre és e települési, területi nemzeti egyesületek tömörülnének az országos nemzeti szövetségbe. A másik út alapján pedig a nemzeti állampolgárok — természetesen önkéntes elhatározás alapján — közvetlenül csatlakoznának tagként saját szövetségükhöz és a szövetségi tagok lakóhelyük szerint megalakíthatnák települési, körzeti stb. csoportjaikat. Bármelyik megoldás határozottabbá tenné a nemzeti polgároknak saját nemzeti szervezetükhöz tartozását és keretet nyújtana a nemzeti helyi társas, politikai, kulturális stb. aktivitásának hatékonyabb szervezéséhez.

A javasolt alkotmányi szabályozás következtében természetesen nem lenne kizárt, hogy a nemzeti szervezetek a jelenlegi szövetségeseken kívül más nemzeti politikai, érdekképviseleti szervezeteket is létrehozhatnak. A nemzeti egyesületek pedig az egyesületekre vonatkozó általános törvényi előírásoknak megfelelően alakulhatnak meg és működhetnek.

A nemzeti törvényben fel kellene ruházni a nemzeti szervezeteket a *közjogi* jogosítvánnyal, hogy közérdekű kezdeményezéssel, javaslattal vagy szabálytalanságot feltáró, kritikai észrevételt megfogalmazó bejelentéssel forduljanak az illetékes állami szervekhez és rögzíteni kellene az intézkedésre hivatott állami szerveknek azt a kötelességét, hogy a nemzeti szervezetek ilyen beadványait megvizsgálják és megválaszolják. A nemzeti társadalmi szervezetek, egyesületek vezető testületei és tisztségviselői számára biztosítani kellene azt az általános *érdekképviseleti* jogot, hogy a szervezet, illetve egyesület bármely alapszabályi célkitűzése megvalósításának előmozdítása érdekében az illetékes nép-

⁹ L. *Budzsákliá* Mátyás: A nemzeti szövetségek helye és szerepe. *Állam és Igazgatás* 1973. 2. sz., *Budzsákliá* Mátyás: Nemzeti egyenjogúság és jogok a Magyar Népköztársaságban. *Állam és Igazgatás* 1974. 9. sz.

képviselési vagy közigazgatási szervekhez indítványozó, kezdeményező vagy kifogásoló előterjesztéssel fordulhassanak. Az intézkedésre hivatott állami szervek e jog gyakorlása esetén nem az államigazgatási eljárás szabályai szerint járnának el. Az itt körvonalozott általános nemzetiségi érdekképviseleti jog gyakorlója ugyanis nem ügyfélként, hanem partnerként szerepelne. Az előterjesztés átvétele, megvizsgálása, az előterjesztővel való megvitatása és megválaszolása az államigazgatási eljárás szabályaitól eltérő — és még kidolgozandó — sajátos rendben történne. Természetes, hogy a nemzetiségi érdekképviselet gyakorlása során messzemenően kellene érvényesíteni a képviselendő igény belső demokratikus kialakításának, valamint a közvetítés nyilvánosságának követelményét.

Minden nemzetiségi szervezet és egyesület számára lehetővé kellene tenni, hogy az illetékes állami szervekkel köthető megállapodásban bizonyos anyagi támogatás vagy egyéb előny, kedvezmény ellenében közérdekű feladat végzésére kötelezettséget vállaljon.

Megfelelő differenciálással a nemzetiségi társadalmi szervezetek, illetve egyesületek számára még a következő jogosultságokat lehetne nyújtani: a) jog az állami költségvetésben, vagy az illetékes állami szerv (pl. a kormány, minisztérium, tanács) pénzügyi tervében meghatározandó pénzügyi támogatásban részesülésre, b) javaslattevési jog tanácsstag vagy országgyűlési képviselő személyére, c) képviselő delegálásának joga bizonyos, a szervezet, az egyesület működése tekintetében illetékes állami döntéshozó, véleményező, vagy előkészítő testületekbe, d) a nemzetiségek, illetve a nemzetiségi szervezet vagy egyesület célkitűzéseit érintő tárgykörökre vonatkozó állami normatív aktusok tekintetében előzetes véleményezési jog, e) a nemzetiségek, illetve a nemzetiségi szervezet vagy egyesület célkitűzéseit érintő bizonyos állami döntésekkel szemben igénybevehető, az állami elhatározás újrvizsgálatát kiváltó kifogásolási jog.

4. A nemzetiségi jogok közül kollektív és egyéni vonatkozásban igen jelentős és sok problémával terhelt a nemzetiségi nyelvhasználat tényleges lehetősége és gyakorlata. Pedig a nemzetiségi nyelv használata szinte mindegyik nemzetiségi joggal szoros összefüggésben van.

A családi és magánérintkezésben, sőt a nemzeti hatósági tanácskozásokon is bármely — nemcsak hazai nemzetiségi — nyelv használata szabad. A jelzett szférában bármely idegen nyelv használatának szinte csak a nyelvtudás elégtelensége és a szokások szabnak korlátokat. A büntető-, a polgári- és az államigazgatási eljárási kódexek az általuk szabályozott eljárásban biztosítják az anyanyelv használatának a jogát. Valamennyi közhatalmi szerv eljárásának hivatalos nyelve azonban a magyar. Az akotmány az ország területén élő minden nemzetiség számára biztosítja „az anyanyelv használatát, az anyanyelven való oktatást”. Az oktatásról szóló 1985. évi I. tv. az alkotmánnyal összhangban nyilvánítja ki, hogy az óvodai nevelés és az iskolai nevelés-oktatás nyelve a magyar, valamint a Magyar Népköztársaságban beszélt minden nemzetiségi nyelv (7. §). Az oktatási törvény végrehajtási szabályai részletesen meghatározzák a nemzetiségi nyelvű, illetve nemzetiségi

nyelvi oktatás-nevelés formáit, feladatait és feltételeit.

A helyi hatósági szervek nemzetiségi nyelvű tanácskozási vagy ügyintézési rendjére vonatkozóan egy-két kivételtől eltekintve nincsenek szabályok. A nemzetiségi lakosság jelentős létszámarányára,¹⁰ a hagyományokra és a valós igényekre tekintettel a korábbi nemzetiségi törvények a nemzetiségi nyelvhasználat engedélyezése tekintetében voltak a legliberálisabbak.

Témánk jelentős kérdése, hogyan lehetne előbbre haladni a nemzetiségi nyelvű népképviseleti tanácskozások és a települési hatósági ügyintézés területén. Az előbbrehaladást szerintem egyrészt a nemzetiségi nyelvet vagy nyelveket beszélő ügyintézők képzése és alkalmazása révén érhetnének el. Másrészt pedig a nemzetiségi törvényben lehetővé kellene tenni, hogy a népképviseleti tanácskozások és az ügyintézés nemzetiségi nyelvű folytathatóságát a települési önkormányzati statutumok szabályozhassák. Tanulságos ösztönzést adhat e tekintetben is a Baranya megyei Tanácsnak „a nemzetiségi jogok érvényesítésének előremozdításáról” szóló 1/1988. sz. tanácsrendelete. E vonatkozásban is előnyös lenne, ha a nemzetiségi törvény melléklete több szempontból tagolt jegyzéket tartalmazna a nemzetiségek által lakott településekről.

5. A nemzetiségi kollektív és egyéni jogokkal összefüggésben ismét hangsúlyozom, hogy ezek egy része nem pusztán lehetőséget jelent, hanem az állami szervek köteletségét is magába foglalja a jogok gyakorlásához szükséges feltételek megteremtése tekintetében. Néhány esetben a részletező szabályozás meghatározásaitól függ, hogy milyen feltétel mellett születhet meg a jogigény, illetve milyen feltételek fennállásához kapcsolódik az állami szervek bizonyos kötelezettsége. A helyi tanácsi szervek pl. bizonyos számú nemzetiségi gyermek jelentkezése esetén kötelesek biztosítani a kétnyelvű oktatást. Elképzelhető, sőt kívánatos olyan tartalmú szabályozás, amely szerint a nemzetiségi fiatalok jogosultak saját költségükön, illetve a nemzetiségi csoport által alapított vagy külföldi adományozású ösztöndíjak segítségével a nemzetiség nyelvét általános felsőoktatási nyelvként használó országok felsőoktatási intézményeiben diplomát szerezni. Ezekhez a lehetőségekhez kapcsolódva azt is ki lehetne nyilvánítani pl., hogy az a nemzetiségi fiatal, aki saját költségén a jelzett külföldi felsőoktatási intézetben két félévet sikeresen lezart, tanulmányai folytatásához hazai állami támogatásban részesül. Itt utalok annak a természetes igénynek elfogadásra érdemes megalapozottságára, hogy a nemzetiségi tannyelvű középiskolát végzettek anyanyelvükön tehessenek felsőoktatási felvételt célzó felvételi vizsgát.

Mindenkinek, de elsősorban a nemzetiségeknek tudniuk kell azt, hogy az állam és az állami szervek egzaktnak meghatározandó jogi kötelezettségei, a társadalom és az egyéb társadalmi közösségek és szerve-

¹⁰ Magyarország nem magyar lakosainak aránya 1850-ben 58,5%, 1880-ban 53,3%, 1890-ben 51,4%, 1900-ban 48,6%, 1910-ben 45,5%, 1920-ban 6,9%, 1941-ben 7,1% volt. Vö. *Kövágó László: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó 1981. 5–6. old.*

zetek politikai és erkölcsi kötelességei mellett, a jogszabályokban biztosítandó nemzetiségi jogok érvényesítése és érvényesülése nagymértékben függ a nemzetiségek öntudatától, igényességétől, felelősségétől, vállalkozásaik, szerveződéseik, megvalósító munkásságuk színvonalától. Előnyösnek ígérkezik az a kormányzati törekvés, hogy az ésszerű és sikerekkel kecsegtető nemzetiségi kulturális, népművészeti, művészeti, képzési, továbbképzési, lapalapító, könyvkiadási, elektronikus tömegközlelési és más vállalkozások, szerveződések pályázatokkal elnyerhető anyagi támogatására az állami költségvetésből, bel- és külföldi támogatásokból finanszírozható *Nemzetiségi Alapot* kell intézményesíteni, amelynek kezelését széles körű nyilvánosság biztosításával és a nemzetiségek képviselőinek közreműködésével funkcionáló állami szervre kellene bízni. Az összefüggések miatt itt említettem meg, hogy a nemzetiségi problémák átfogó, a társadalompolitika egészébe integrálódó, valamennyi irányítási ágazatot érintő voltára tekintettel megalapozottnak minősíthető az az osztrák konstrukcióhoz hasonló, tervezett szervezeti megoldás is, amely szerint a nemzetiségeket érintő országos problémák figyelembevételére és értékelésére — kezdeményező, véleményező, tanácsadó és esetleg néhány tárgykörben koordináló és döntési funkcióval a kormány mellett — a Minisztertanács által felkért és a nemzetiségi szervezetek által delegált személyekből álló *Nemzetiségi Tanácsot* kellene létrehozni, amelynek működését kis létszámú szakemberekből álló titkárság segítené elő.

6. A nemzetiségi egyéni jogok gyakorolhatósága szempontjából alapvető jelentőségű kérdés, hogy ki tekinthető nemzetiségi állampolgárnak. E kérdés megválaszolása önmagában is nehéz, jelentőségét pedig csak fokozza az a körülmény, hogy e probléma hivatalos kezeléséhez a hazai történelemben is oly sok visszaélés, súlyos tragédia kapcsolódott. Széles körben vallott felfogás szerint valamely nemzetiség-

hez tartozást a származás, az anyanyelv milyensége és a nemzetiséghez tartozás tudata, vállalása alapján lehet eldönteni. Kérdéses azonban, hogy a három ismérvek együttesen kell-e fennállania, illetve ha nem, akkor melyik a mellőzhetetlen elem, vagy milyen kombinációk lehetségesek.¹¹

E bonyolultnak tűnő problémák megoldását megkönnyíti, ha az alkotmányjog nemcsak a nemzetiségi jogokat, hanem minden állampolgárt megillető jognak nyilvánítja annak eldöntését, hogy valamely nemzetiség tagjának tekinti-e magát (és kiskorú gyermekeit) vagy sem, és ha döntése a nemzetiséghez tartozás tekintetében igenlő, akkor milyen mértékben kíván közreműködni a nemzetiségi kollektív jogok gyakorlásában, illetve mennyiben kívánja gyakorolni nemzetiségi egyéni jogait. A nemzetiséghez való tartozásra vonatkozó állampolgári döntést állami szerv nem befolyásolhatja. Az államnak és a társadalomnak maximálisan biztosítania kell, hogy a nemzetiséghez tartozást kinyilvánító döntésből semmilyen politikai, gazdasági, munkavállalási stb. hátrány ne származzék. A nemzetiséghez tartozás, vagy nem tartozás sem hátrányos megkülönböztetésnek, sem előnyszerzésnek nem lehet alapja. A nemzetiségi hovatartozás hatósági nyilvántartása, személyi okmányban való feltüntetése nem engedhető meg.¹² Az anonimitást biztosító tudományos (demográfiai, szociológiai stb.) vizsgálódásokra és a népszámlálásra ugyancsak korszerű szabályokat kell kidolgozni.

¹¹ Vö. Hoóz István: A népesség nemzetiség szerinti számba vételének problémái. Demográfia 1975. 1. sz., Csepeli György: Érzés és élmény a nemzetiségi hovatartozásban. „Tájékoztató” 1980. 6. sz., Dávid Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. Valóság 1980. 8. sz., Hoóz István: A nemzetiségi tudat lépcsőfokai. Élet és Tudomány 1983. 1286—1288. old.

¹² Hasonló felfogásban rendelkezik e kérdésekről az 1968. évi csehszlovák nemzetiségi törvény 4. cikke, az 1974. évi jugoszláv alkotmány 170. §-a, valamint az Ausztriában élő népcsoportok jogi helyzetéről 1976-ban alkotott törvény 1. c. (2) és (3) bekezdése.

Varga Csaba

Kelsen *Tiszta jogtana* tegnap, ma és holnap

Saját korában már klasszikus mű, századunk minden bizonnyal legnagyobb s leginkább átütő erejű jogelméleti vállalkozása.

Kortársai mindenekelőtt irányzatként kommentálják vagy vitatják. Valóban: a filozófiai gondolkodásban máig gyűrűző hatású, a századfordulótól felvirágzó bécsi iskola leszármazottja ez, egyben egy másik bécsi iskola, a jogböleseleti gondolkodást a két világháború közt új utakra terelő bécsi és brünni kezdeményezések alapköszere monumentuma.

Már és még, Magyarország ekkor — mint sok más egyéb tekintetben is — partner az e produktumot

ismételten vizsgáztató kritikai megalapozásban, végiggondolásban. Hiszen jogfilozófia, jogszociológia elméleti fundamentumát itt is keresik; a pusztán ideologikusnak bizonyuló magyarázatok lehántása itt is probléma. Közép-Európáról lévén szó, természet-szerűleg kanti nyomdokokon, újkantiánus filozófiai és módszertani kérdésfeltevéseket s válaszokat latolgatva. Bölseleti inspirációk és intellektuális paradigmák közössége tehát adott — ám akkoriban ebben senki sem egy különös filozófiai tan vagy világgép specifikumait keresi; inkább a legfejlettebbnek, legigényesebbnek érzett filozófiai módszertan által felkínált lehetőségeket kutatja.

Fél évszázad elteltével, napjainkra a régi vetélytárs, a nyugati civilizációnak a kontinentalistól eltérő hagyományokat követő jogi berendezkedése, az an-

Varga Csaba tudományos főmunkatárs, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet (Budapest).